

Vaaldam se geheime - Deel 3

• *Renè Fourie - (Hulp Mart Cilliers en Victor d'Assonville (III))*

'n Vorige keer (Vaaldam se geheime, Deel 2) is vertel van die swaar hartseer wat Victor Edouard d'Assonville I getref het toe sy eerste vrou, Kobie, en twee seuntjies binne minder as twee weke in die Britse konsentrasiekamp by Heilbron gesterf het. Hier word nou verdere vertellings weergegee van dramas wat op die grond afgespeel het, waar die Vaaldam vandag is. Vandag iets meer oor die d'Assonville-gesin se ervarings.

Die oupagrootjie Roets se plaas is reeds in die negentiende eeu onder sy erfgename verdeel. Toe die oupa Roelof Grové in 1920 oorlede is, is Zandfontein se 1700 morges in ongeveer 10 plase verdeel sodat elke kind 'n deel gekry het. Twee seuns, Hennie Adriaan Grové en Roelof Grové byvoorbeeld het landbougronde gekry. Hulle suster, Martha Catharina d'Assonville (gebore Grové) erf toe die deel waar die dennebome was, naby die Rooibult, met omtrent 'n halwe kilometer rivierfront en op tot by die Rooibult. Maar kom ons gaan eers weer terug tot die jare kort ná die Anglo-Boereoorlog. Marthie (Martha) en haar man, Victor d'Assonville het aanvanklik na die oorlog in Heilbron gebly met hulle oudste drie kinders, Anna Francina d'Assonville, Roelof Grové d'Assonville en Aletta Gertruida d'Assonville (vernoem na haar ouma d'Assonville, gebore Terblanche, van die Oos-Kaap).

Toe Aletta 'n kleuter van so 18 maande was, is Victor d'Assonville in 1914 opgeroep om saam met genl Christiaan de Wet te gaan deelneem aan die protes wat later as die Rebelle bekend sou staan. Die oorsake van die Rebelle was in kort die volgende: Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog het van die Boere nie kans gesien om hul bloed te gee vir hulle voormalige vyand en vir die Engelse in 'n oorlog te gaan veg nie, veral nie ná al die smart wat hulle 12 jaar vantevore met die Anglo-Boereoorlog nog onder die Engelse gely het nie. Genl Christiaan de Wet en Kommandant-Genl Christiaan Beyers (onder andere) het hierteen saam met baie Afrikaners weerstand gebied. Die ontydige dood van genl. De la Rey was eindelijk die vonk wat toe uitgeloop het op die begin van die Rebelle.

DRAMAS OP HEILBRON

Die Rebelle is patrioties ondersteun deur genl Hertzog en sy ondersteuners. In 1914 het genl Hertzog by Tuckers Hotel in Heilbron die Rebelle bymekaar geroep. Sy pleidooi was om kalm te bly, vrede te bewerk en nie te gaan veg nie. Op die ou end het die Regeringsmagte die Rebelle egter in 'n hoek gedryf omdat hulle gedwing is om die wapens op te neem om te veg. Daar was daardie tyd geweldige skeuring in baie families oor hierdie saak, ook onder die families by die Vaalrivier. Gedurende die Rebelle het die Rebelle vir drie weke die dorp van Heilbron beset onder leiding van hulle bevelvoerder, Kommandant Dawid van Coller. Daar was verskeie skermutselings, maar een veldslag wat hulle geveg het was by Elandskop, waar sommige van die Rebelle gesneuwel het.

"ABSOLOM SOEK VIR DAWID"

Een keer gedurende die Rebelle het Martha d'Assonville met haar drie kinders ongeveer 200m gestap na haar ouers se opstal. Toe hulle by die klipmuur verbyloop, hoor sy 'n hees stem wat na haar roep - dit was Josua Steyn (familie van die Vosloos van Cyferfontein). Hy gee die boodskap: "Absolom soek vir David", m.a.w. sy skoonseun vervolg hom! "Marthie, het jy nie iets om te eet nie?" Sy het toe gereël dat klein Anna stilletjies 'n bord kos by hulle huis gaan haal wat toe sy vir Josua Steyn by die klipmuur gelos het.

Victor is op die ou end tydens die Rebelle saam met baie ander Rebelle deur die Regeringsmagte gevang en was vir ses maande in Kimberley in die tronk aangehou. (Genl Christiaan de Wet self was in Johannesburg in die gevangenis.) Hulle was op pad soontoe gedwing om op die trein "God save the King" te sing, maar het toe almal die Vrystaatse Volkslied gesing, terwyl Victor die rebelle dirigeer het. Daarop is hy toe in die strengste deel van die gevangenis

geplaas, met die broer van wyle genl Koos de la Rey as sy selmaat.

A F R I K A N E R - SELFRESPEK

Op 'n aand, maande daarna, het 'n polisieman die boodskap aan Marthie gebring dat haar man, Victor, met die trein na die stasie Coalbrook geneem word en daar gehaal moet word. Mnr Wiid (later professor op Stellenbosch), die hoof van die Laerskool Landhoek, het haar toe gehelp met 'n perdekar. Hennie Roets (wat neutraal gedurende die Rebelle was), 'n neef van Victor, het toe saamgegaan om hom te gaan haal. Op die vraag, wat die Rebelle nou eintlik teweeg gebring het, het Victor sy neef geantwoord: "Hendrik, het jy nog Afrikaner-selfrespek? Ons het dit

terugveg. Nooit weer sal 'n Jopie Fourie deur 'n Smuts doodgeskiet word nie ... Nooit weer sal op 'n Beyers geskiet word nie ..." Dit was 'n blyweersiens toe die perdekar op die plaas aankom.

Die gesin het ná die Rebelle weer 'n tydperk op Heilbron gebly. Dit was moeilike tye, maar Victor en Martha was ondernemend om hul inkomste te verbeter. Victor het bv in Oranjeville die pastorie van die NG Kerk gebou; so ook die huis van David Mocke, waarvan die murasie vandag nog op die RAU-eiland gesien kan word, asook die huis van Ouma Anna op die buurplaas met die naam Fonteintjie. Tant Sarie en oom Roelof Grové het later in dieselfde huis by die sipresbome gebly.

SMART OOR DIE GESIN - OPBOU

Dit was baie hartseer toe die jong Aletta d'Assonville (Aletta Frederika, 28 November 1913 - 17 Februarie 1923), derde kind van Victor en Marthie, op 10-jarige ouderdom aan skarlakenkoors oorlede is. Sy is in Heilbron begrawe.

Nadat Marthie haar stukkie grond geërf het (wat hulle toe Oase genoem het), het hulle besluit om verder van die rivier af 'n huis te bou, met klippe wat Victor self gekap het uit die klipplate van die Bloubosbank. Hulle kon van die ou materiaal van die vorige huis ook gebruik, bv plafonplanke, houtrame, deure, ens. Dit is hierdie huis se ruïne wat vandag nog op die RAU-eiland is.

Die gesin het geboer met koring en mielies, groente en vis, wat Marthie dan in Oranjeville geruil het vir ander items of ook verkoop het. Victor se visbedryf in die Vaalrivier was 'n unieke konsep in hierdie omgewing; die vis is ook in die dorp verkoop. Verder het hulle leivoor-stelsels aangelê vir hulle boerdery-bedrywighede.

ONDERWYS "ONDER DIE VAALDAM"

Behalwe vir Aletta wat op tienjarige ouderdom oorlede is, het die ander oudste kinders van die egpaar Victor en Marthie d'Assonville - Anna (Anna Francina, 29 Desember 1904 - 6 Junie 1985), Roelof (Roelof Grové, 28 Mei 1907 tot 8 Desember 1939) en Kona (Jacoba Dorothea Christina, 5 Augustus 1916 tot 2 Sept 2012) almal hulle skoolloopbane in die koshuis van Hoërskool Heilbron voltooi.

Ná 1914 se Rebelle is destyds die Helpmekeer Fonds op die been gebring waaruit Rebelle se kinders hulp vir hulle studiekoste kon kry. Só het beide Anna en Roelof beurse verwerf om in Bloemfontein te kan studeer.

In die middel 1920's het Anna d'Assonville die onderwysers-pos by die Vaalbank Skool gekry. Hierdie plaasskooltjie - ook vandag onder die Vaaldam - was op 'n plaas aan die

Transvaalse kant wat aan Daan en Annie Klopper behoort het. (Hulle een seun, Naas, ook van die "Vaaldam se bodem", het later 'n mediese dokter geword.)

NIE 'N SKOOLBUS NIE MAAR 'N SKOOLBOOT

Toe Anna d'Assonville by die Vaalbankskool begin skoolhou het, moes 'n plan gemaak word om haar en die Vrystaatse kinders elke dag oor die Vaalrivier by die skool aan die Transvaalse kant te kry. Vir hierdie doel het Victor toe eiehandig 'n vaartbelynde roeiboort ontwerp waarmee ses persone kon vaar. Só het die jong onderwyseres ook terselfdertyd met die skuit as "taxi" of "skoolbus" elke dag met kindertjies na die skooltjie op Vaalbank geroei. Op

hierdie skuit was dan juffrou Anna d'Assonville, die onderwyseres, haar jonger sussie Kona (nog op skool), só ook later haar jongste boetie Victor d'Assonville (II), asook drie Grové-niggies en nefies, naamlik Anna en Fanie Grové met 'n jonger sussie Susan en later ook Lalie (vier kinders van Roelof en Sara Grové). Met tye as die rivier afgekom het, moes hulle die sterk strome in ag neem en was dit 'n unieke en selfs avontuurlike manier van skool-vervoer waarvoor baie dekades later nog met nostalgie vertel is!

Aan die einde van standerd ses het Kona op grond van haar skoolopleiding by Vaalbank se skooltjie die publieke eksamen geskryf en die hoogste punte in Transvaal behaal. Daarmee het sy 'n beurs vir die Hoër Volksskool in Heidelberg verwerf, wat ook verblyf in die koshuis sou insluit. Almal was só opgewonde, want dit was 'n groot finansiële uitkoms vir die gesin. Heel onverwags en op die nippertjie is die beurs weer gekanselleer, met die verskoning dat haar ouerhuis nie in die Transvaal is nie, maar in die Vrystaat, wat natuurlik 'n groot teleurstelling was. Sy moes toe met groot kostes na die koshuis en hoërskool van Heilbron gaan.

Hier het sy matiek in 1934 met vlieënde vaandels geslaag, onder meer met die hoogste punte in Afrikaans, waarvoor sy as prys, boeke met gedigte van Totius ontvang het.

1934 - TWEE RAMPE TREF DIE GESIN

In die jaar 1934 het twee rampe die familie d'Assonville getref. Hulle ma Marthie (Martha Catharina) het onverwags op 4 Maart ná 'n kort siekbed gesterf. Sy is op eie versoek nie in die familiebegraafplaas nie, maar by Oase se opstal (vandag nog op die RAU-eiland) begrawe. Om alles te kroon was die plaas een van baie wat onteien is vir die regering se planne om die Vaaldam te bou. So het hierdie gesin se toekoms (soos ook al die ander families waar die Vaaldam sou ontstaan) onherroeplik verander. Almal moes wegtrek van die familie-plase en geslagte se wortels hier in die Vrystaat.

Die d'Assonville-gesin moes oorleef en het noodgedwonge in verskillende rigtings, letterlik in Afrika, vertrek. Anna is met ds. Abraham Aucamp getroud en het vir hulle bediening op die Wit Hooglande na Kenia vertrek. Roelof het 'n onderwys-pos in SWA aanvaar en sy pa, Victor I, sowel as sy jong boetie van sewe jaar, Victor II, is kort daarna na Roelof in SWA. Kona het in Potchefstroom gaan studeer en daarna met 'n onderwyseres aan die Heidelbergse Onderwyskollege.

VAN DIE VAALBANK TOT BUITE SA SE GRENSE

Dit is besonder om te kyk wat van die kinders geword het wat op die bodem van die Vaaldam, vóór die ontstaan van die

Vaaldam, gebore is.

Die oudste dogter van Victor en Marthie d'Assonville, Anna, het ná haar tyd as onderwyseres by die Vaalbank Skool later as predikantsvrou in Kenia en op verskeie dorpe in die Vrystaat haar plek volgestaan as 'n leier in die gemeenskap en kerklike lewe. Sy was getroud met ds. Abraham Aucamp en die egpaar het drie seuns gehad. Tot en met haar aftrede het sy dekades later nog in Potchefstroom Huishoudkunde onderrig. Daar is sy toe ook begrawe.

Roelof Grove d'Assonville het ná sy studies in Bloemfontein, waar hy onder andere by prof DF Malherbe klas gekry het, 'n onderwyser in Suidwes-Afrika (vandag Namibië) gekry. Dit was dieselfde jaar wat die Angolaboere (oorspronklike Dorslandtrekkers) suidwaarts teruggetrek vanaf Angola na Suidwes-Afrika.) Hulle het hulle aanvanklik gevestig, onder meer in die omgewing van Outjo. Met sy aanstelling as onderwyser in SWA is Roelof toe gestuur na 'n plaas waar hy 'n nuwe skooltjie moes begin, aanvanklik onder 'n kameeldoringboom op die plaas Springvale, noordwes van Gobabis. Roelof is 'n paar jaar later met Martie Weyers, ook van die Vrystaat, getroud. Uiteindelik is die skooltjie op die buurplaas Manina gebou vir die oud-Angolaboere se kinders wat hier 'n vesting gevind het. Daar was Roelof tien jaar onderwyser, waarop hy versoek is om 'n tweede skool op te rig, dié keer by Nina in die Kalahari, suidwes van Gobabis. By Nina was hy vier jaar, van 1934 tot 1939. Hy is egter tragies en onverwags oorlede ná 'n maagoperasie in Windhoek, waar hy toe begrawe is. Hy en sy vrou het een dogter gehad.

Die volgende dogter van Victor en Marthie wat ook op die Vaalbank skool gegaan het, Kona, het aanvanklik met joernalistiek-studies in Potchefstroom begin studeer. Weens 'n gebrek aan fondse was sy egter genoodsaak om met 'n onderwyser na die Onderwyskollege in Heidelberg te gaan. Soos haar ouer suster, Anna, en ook haar broer Roelof het sy dus ook 'n onderwys-loopbaan ingeslaan. Haar latere man, Jan van der Walt, was self 'n onderwyser en sou later skoolhoof van die Tuine Hoërskool in Pretoria word. Die egpaar het twee dogters gehad. Kona het self 'n lang en suksesvolle onderwysloopbaan gehad en was ook baie begaafd as skryfster. Uit haar pen het verskillende opvoedkundige boeke en verskeie tydskrifartikels die lig gesien. Sy is in Pretoria oorlede en begrawe.

DIE LAASTE BOORLING VAN OASE

Die jongste kind van Victor en Marthie d'Assonville, Victor (II) (gebore op 18 Augustus 1927 in die plaashuis op Oase - vandag op die RAU-eiland), was so te sê een van die laaste boorlinge van "die Vaaldam se bodem" - dalk die enigste wat vandag nog leef? Nadat hy ook sy skooljare op Vaalbank begin het en sy moeder op sesjarige ouderdom verloor het moes hy weens die onteiening van hulle plaas noodgedwonge sy skoolloopbaan elders voortset. Vier jaar lank was hy in sy broer, Roelof, se plaasskooltjie op Nina in die Kalahari. Wat vir hom 'n besondere tyd was, het ongelukkig skielik tot 'n einde gekom toe sy broer self op jong leeftyd gesterf het. Hy en sy vader, Victor I, moes toe elders regkom. Die eerste jare daarop was hulle twee by sy oudste suster, Anna, en haar gesin in die Oos-Vrystaat en daarna by die volgende suster, Kona en haar gesin - eers in Ventersdorp. Daarvandaan het Victor II Potchefstroom toe vertrek vir sy studies. Sy pa, Victor I, is met Kona-hulle na Pretoria waar hy in 1953 oorlede en begrawe is. Tot aan die einde van sy lewe het Victor I as veteraan van die Anglo-Boereoorlog die "Oudstryders-pensioen" ontvang.

Victor II, wat op Potchefstroom teologie studeer het, was eers meer as twee dekades predikant en toe vir die laaste deel van sy bediening ook professor aan die Potchefstroomse Universiteit. Daarna het hy hom toegespits op skryfwerk - tot vandag toe. Meer as 30 boeke en 'n paar honderd artikels het uit sy pen verskyn, veral oor Christelike en historiese temas. Hy woon tans nog met sy eggenote, Thérèse (gebore van der Merwe) in Pretoria. Die egpaar het vyf kinders.

Thérèse d'Assonville en Professor Victor d'Assonville

Victor d'Assonville

Thérèse d'Assonville, Prof. Victor d'Assonville(II) en Kona